

Dan CARLIN

SFÂRȘITUL E MEREU APROAPE

Momente apocaliptice
de la colapsul Epocii Bronzului
până la amenințarea nucleară

Traducere de Miruna Andriescu

POLIROM
2020

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
Capitolul 1. Vremurile grele creează oameni mai duri?	15
Capitolul 2. Chinuiește-i pe copii	29
Capitolul 3. Sfârșitul lumii pe care o știau	43
Capitolul 4. Judecata de la Ninive	87
Capitolul 5. Ciclul de viață al barbarilor	109
Capitolul 6. Un prolog pandemic?	151
Capitolul 7. Viii și morții	173
Capitolul 8. Calea spre iad	243
<i>Postfață</i>	277
<i>Mulțumiri</i>	281
<i>Bibliografie</i>	283
<i>Index</i>	297

Trăim într-o epocă a istoriei omenirii pe care unii au numit-o „Pacea Lungă”. Între marile puteri nu a existat niciun război de peste șapte decenii, așa cum am tot constatat că au fost începând din Mesopotamia – cele două războaie mondiale, Războaiele Napoleoniene, Războiul de 30 de Ani, Războiul de 100 de Ani, Războaiele Punice. Războaiele de amploare între statele cele mai puternice au constituit o trăsătură frecventă a istoriei omenirii până acum 75 de ani, cam până în perioada în care armamentul omenirii a făcut un salt enorm sub aspectul puterii. Nu înseamnă că nu au existat conflicte sângeroase – violența umană este, din nefericire, permanentă și constantă –, dar am reușit să evităm conflictele majore dintre superputeri. Am văzut oare ultimul mare război?

Este greu să ne imaginăm că vom curăța societatea de problemele legate de diversele instincte umane primare: sexul, lăcomia, stupefiantele, violența... războiul*? Am putea renunța oare la război? Când adaptarea necesară pentru a evita deznodământul coșmaresc implică modificarea acestor aspecte ale comportamentului uman care par aproape înăscute, ne putem lăsa cu ușurință cuprinși de pesimism cu privire la șansele noastre. Chiar dacă am decide că înseamnă autodistrugere și am renunța la această practică, ar fi greu să fim încrezători că nu ne vom relua vechile obiceiuri. Am putea fi cuminți o vreme, dar „pentru totdeauna” înscamnă o perioadă lungă în care să încercăm să ne menținem vigilența față de conflictele nucleare†.

* Avem războiul în sânge? Cred că acest aspect este încă studiat, evaluat și dezbătut.

† Filosoful Bertrand Russell afirma despre problema încercării de a menține vigilența: „Putem avea așteptarea rezonabilă ca un om să meargă în siguranță pe o sfoară întinsă timp de zece minute; ar fi nerezonabil să facă asta fără vreun accident timp de două sute de ani”.

Oamenii și-au tot perfecționat armele începând din Epoca Pietrei. Tehnologia armelor s-a schimbat uneori puțin de-a lungul secolelor, iar până relativ de curând armatele din diverse epoci ar fi putut fi competitive încă dacă ar fi fost puse să lupte între ele. De exemplu, sulitele, arcurile și oamenii călare se folosesc de foarte mult timp. (Iar uneori procesul perfecționării militare a implicat alte elemente decât armele*.)

După epoca lui Napoleon însă, forța letală a armatelor modernizate a început să crească. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, industrializarea – cu fabricile, liniile de asamblare, știința modernă și inovațiile sale continue – transforma arta războiului. Armatele s-au dublat ca mărime între bătălia de la Waterloo din 1815 și bătălia de la Sedan din 1870, apoi s-au dublat din nou până la izbucnirea Primului Război Mondial, în 1914. Schimbările privind puterea armelor lor au fost și mai mari. Cele mai mari piese de artilerie din Primul Război Mondial trăgeau cu *obuze* care cântăreau mai mult decât tunurile grele ale lui Napoleon cu un secol înainte, iar pușca infanteristului din 1914 avea o rază de acțiune mai mare decât tunurile trase de cai din secolul al XVIII-lea. Toate acestea erau susținute de bogăția, puterea și populațiile statelor-națiuni solide. Puterea de a ucide mulți oameni se amplificase într-un chip aproape de neînțeles, într-un timp relativ

* Armele sunt doar un element al creării unei armate eficiente. Tactica, instrucția, conducerea, logistica, formațiunile de pe câmpul de luptă și alte astfel de aspecte fac parte la rândul lor din procesul evolutiv. Deși atât asirienii în secolul al VIII-lea î.Hr., cât și romanii în secolul I d.Hr. foloseau săbii, multe alte elemente ale sistemului militar evoluaseră, făcând armata romană mult mai reductabilă și mai periculoasă decât asirienii din epoca biblică.

scurt, iar eforturile continue de a avea cele mai moderne dotări erau mai importante decât fuseseră vreodată*. Lipsa celor mai recente echipamente, tactici și practici însemna pericolul unui dezastru militar (și poate național)†. Astfel, oamenii de știință au ajuns să aibă una dintre cele mai importante contribuții la efortul de război‡.

Folosirea tehnologiilor secolului XX în Primul Război Mondial a speriat pe toată lumea. Pagubele produse cu arme convenționale în acest conflict au fost șocante. În plus, noile orori cu care contribuise știința la arsenalele lumii includeau echivalentul insecticidului uman – gaze și substanțe chimice care îi reduceau pe oameni la statutul de insecte.

Dacă situația degenerase într-atât la sfârșitul acestui război, în 1918, ce ne rezerva viitorul? Înțelegem de ce după acest război s-au făcut eforturi ca un astfel de conflict global să nu se mai repete.

Totuși, după mai puțin de douăzeci de ani avea să apară o nouă categorie de arme uluitoare de puternice. În 1938, când norii războiului se întrededeau la orizont, savanții germani au făcut o descoperire care prevestea transformarea atomului într-o armă. În august 1939, cu mai puțin de o lună înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, Albert Einstein i-a scris lui Franklin D. Roosevelt, președintele Statelor Unite, avertizându-l cu privire la

* Cum spuneam, în cea mai mare parte a istoriei omenirii ritmul schimbării a fost mai lent, iar sistemele mai vechi puteau adesea să rămână viabile și eficiente mult timp.

† Francezii au aflat asta în Războiul Franco-Prusac din 1870-1871, de exemplu, mai ales datorită modului mult mai eficient al germanilor de a folosi căile ferate pentru a-și concentra trupele.

‡ „Cred că afirmația că în acest război [al Doilea Război Mondial] o sută de fizicieni valorează cât un milion de soldați a pornit din Anglia”, a spus fizicianul Arthur Holly Compton.

potențialul superarmelor atomice. El a clarificat totodată în acea scrisoare că o asemenea posibilitate ar putea deveni curând realitate:

Ar putea fi posibilă declanșarea unei reacții nucleare în lanț într-o masă mare de uraniu, prin care s-ar genera o putere enormă și cantități mari de noi elemente asemănătoare radiului. Este aproape sigur că acest lucru ar putea fi realizat în viitorul imediat.

Acest fenomen ar conduce și la elaborarea unor bombe și se poate crede – deși este mult mai puțin sigur – că astfel ar putea fi fabricate bombe extrem de puternice, de tip nou. O singură bombă de acest tip, transportată de un vas și detonată într-un port, ar putea distruge întregul port și o parte din teritoriul din jurul său. Aceste bombe s-ar putea însă să fie prea grele pentru a fi transportate pe cale aeriană.

Trebuie să observăm că pentru un om foarte educat din epoca preatomică, așa cum era președintele Roosevelt, acest avertisment ar fi fost greu de înțeles*. Dacă nu înțelegi informațiile, ce faci cu ele†? Președintele american a inițiat un program pentru fabricarea bombei atomice.

Proiectul Manhattan – demersul de cooperare multinațională pentru dezvoltarea unei superarme – a fost foarte

* Sau ar fi putut fi greșit. Einstein îl înștiința pe Franklin Delano Roosevelt cu privire la ceva posibil, nu sută la sută sigur. E destul de greu să iei decizii în astfel de privințe și dacă ești fizician și înțelegi despre ce este vorba. Franklin Delano Roosevelt nu era fizician și probabil nu înțelegea.

† Pe lângă problema filosofică dacă este inteligent să sporim mereu puterea armelor, mai există și aspectul costului de oportunitate. Efortul și banii care ar sprijini un astfel de proiect experimental ar fi oare investiți mai profitabil într-un domeniu care ar putea fi mai util pentru câștigarea războiului?

riscant, implicând resurse prețioase. A costat enorm de mulți bani și a angrenat oameni de știință și experți din toată lumea. Un număr de oameni cât populația unui orașel lucrau în secret la crearea și testarea unei arme, înainte ca aceasta să fie finalizată de tabăra cealaltă. După ce a izbucnit războiul, părea aproape o măsură defensivă – la urma urmei, cealaltă tabără avea și ea fizicieni străluciți (Einstein se numărase printre ei, înainte să plece din Germania.)

Oamenii din Egiptul Antic sau din Mesopotamia ar fi înțeles raționamentul de la baza realismului geopolitic al Proiectului Manhattan. Unii dintre savanții implicați aveau cu siguranță rezerve privind crearea unei bombe monstruoase pentru ca oamenii să se poată ucide mai eficient unii pe alții, dar ideea că naziștii ar fi putut dispune primii de o asemenea superarmă era un adevărat coșmar.

După ani de muncă, atunci când a fost testată bomba Trinity într-un deșert din New Mexico, la 16 iulie 1945, arma nu numai că a avut succes (ceea ce nu era o certitudine), ci s-a dovedit a fi mai puternică decât se așteptaseră fizicienii care au proiectat-o*. Când bomba a explodat, cei implicați în crearea ei s-au simțit extrem de ușurați și de triumfători, dar au avut și sentimente contradictorii. Mulți dintre ei intuiseră deja că puterea acestei arme avea să sporească în timp.

J. Robert Oppenheimer, numit uneori părintele bombei atomice, a descris momentul exploziei bombei într-un interviu din 1965, în cadrul unei emisiuni intitulată *Decizia de a lansa bomba*.

* Conform Atomic Heritage Foundation, bomba a fost supranumită „The Gadget”. Asemenea celei lansate asupra orașului Nagasaki, „The Gadget” era o „bombă cu implozie” alimentată cu plutoniu.

Știam că lumea nu va mai fi la fel. Câțiva au râs. Câțiva au plâns. Majoritatea tăceau. Mi-am amintit versetul final din *Bhagavad-Gita*. Vișnu încearcă să-l convingă pe prinț că ar trebui să-și facă datoria și, ca să-l impresioneze, ia forma sa cu mai multe brațe și spune: „Acum am devenit moartea, distrugătorul lumilor”. Presupun că toți ne-am gândit la asta, sub o formă sau alta.

Contextul este esențial, iar testarea acestei bombe nu se făcea în unul lipsit de semnificație. Este important să ne amintim cum a fost ultimul an al celui de-al Doilea Război Mondial. Mulți îl consideră cel mai rău an al războiului, sub aspectul caracterului ucigător al conflictului. În 1945, unele orașe erau șterse pur și simplu de pe hartă *de câteva ori pe săptămână*. Dacă al Doilea Război Mondial a dovedit ceva a fost că, indiferent câte tratate militare semnează națiunile sau ce limite impun țările în vreme de pace, când societățile sunt implicate într-un război *total*, a cărui miză este supraviețuirea lor, niciun element al arsenalului nu este sacrosanct din punct de vedere etic*. Bombardarea orașelor, care oripilase lumea la începutul războiului, era acum atât de frecventă încât indignarea morală din 1939 părea un vestigiu desuet al mentalității de dinainte de război. În opinia unora, noua bombă părea un mod mai eficient și mai economic de a face cu ajutorul unui avion ceea ce pe atunci se făcea în raiduri cu sute de avioane.

* Se remarcă adesea că nu s-au folosit gaze toxice în al Doilea Război Mondial la aceeași scară ca în Primul Război Mondial, deși nu din motive umanitare. Acestea nu mai reprezentau un instrument care ar fi adus victoria în luptă, altfel ar fi fost utilizate. S-a discutat mult despre folosirea lor în anumite situații, iar multe dintre națiunile beligerante au fost acuzate că au utilizat arme chimice pe parcursul conflictului.